

Ігор Гирич

(Instytut Ukraińskiej Archeografii i Źródłoznawstwa
im. M. Hruszewskiego w Kijowie, Ukraina)
ORCID: 0000-0002-9999-5620

Лідія Лазурко, *Польська історична періодика у Східній Галичині XIX – початку XX ст.: типологія, ідеологія, проблематика* (монографія), Черкаси-Дрогобич: Видавничий дім „Гельветика”, 2020, 290 сс.

В українській історіографії ще зовсім не багато робіт, які досліджують історіографії сусідніх народів і держав. Передусім це стосується наших найближчих сусідів – Польщі. Попри те, що ця історіографія, особливо в XIX – на початку XX століття, мала досить відчутний вплив на українську наукову та популярну літературу. Польські періодичні журнали були тим зразком, на який орієнтувалися українські періодичні видання. Водночас в польських історичних та криптоісторичних виданнях багато місця приділялося українським теренам, особливо тим, що розташовувалися з правого боку Дніпра. Отже, в цих виданнях є значний фактографічний матеріал, який ще не достатньо використаний української історіографією.

З низкою польських періодичних видань співпрацювали українські історики. Такі, приміром, знакові постаті національної історіографії XIX століття як діяч «Руської Трійці» Іван Вагилевич, професор львівського університету і член львівського Ставропійгійського інституту Ісидор Шараневич, учень Михайла Грушевського, автор численних праць в українській періодиці і окремих книжкових видань – Богдан Барвінський. Безперечно польська історіографія розглядала українські етнічні території як частину своїх земель, т. зв. «історичну Польщу», на підставі того, що вони кілька століть входили до меж Речі Посполитої. Коли відкинути ідеологічний момент писань польських авторів, фактична сторона питання про минуле українських земель має важливе наукове значення. Але й сам ідеологічний аспект сьогодні дуже цікавий національній гуманітарній науці, яка дозволяє реконструю-

вати проблеми співвідношення двох слов'янських історіографій, які лежали в основі політичних аспірацій лідерів національного політичного руху, спрямованих, у польському випадку, на відновлення Польщі, а в українському – на будівництво основ модерної незалежної держави. Отже, дослідження Лідії Лазурко має безперечну наукову актуальність.

Польська історіографія сьогодні має низку спеціалістів з проблематики української історіографії та суспільної думки. Окремі праці її представників давно вже стали надбанням сучасної історичної науки і українські історики активно використовують їх у науково-освітньому дискурсі. Достатньо назвати прізвища Б. Бердиховської, М. Новак, О. Гнатюк та багатьох інших. Натомість українська історична наука має потужних полоністів, серед яких можна згадати Л. Зашкільняка, М. Крикуна, Б. Гудя, але наразі нових дослідників історіографів ми ще маємо недостатньо.

Лідія Лазурко вже тривалий час займається дослідженнями різних сторін польського історіографічного процесу в Східній Галичині і зокрема у Львові. Вона на цю тему захистила і першу, кандидатську дисертацію, присвячену львівському науковому часопису «Kwartalnik Historyczny». У науковій періодиці України та Польщі регулярно з'являються її дослідження різноманітних аспектів польського історичного часописання. У новому дослідженні авторка далі поглиблює свої, розпочаті ще у 2000-ні роки праці для з'ясування загального стану історичної науки, що передбачало вивчення ключових понять та концептів, як опосередкованого способу відображення інтелектуальної атмосфери епохи на шпальтах спеціалізованих видань.

Джерельною основою дослідження є періодичні видання, що виходили у Східній Галичині від початків XIX століття, коли, власне, почала поставати польська наукова історіографія. На їх базі досліджується польська історична періодика як складник науково-комунікаційного простору Східної Галичини XIX – початку XX ст. А саме – становлення й особливості функціонування польської наукової історичної преси Східної Галичини XIX – початку XX ст., специфіка презентації на її шпальтах різнопланової проблематики.

Авторка не розглядає періоду після здобуття Польщею незалежності у 1918 році. Фактично її в хронологічному сенсі цікавить лише період від першої третини XIX ст. до закінчення Першої світової війни, що є виправданим, бо принципово змінилася політична ситуація в регіоні, коли почала Друга Річ Посполита. Хоча низка видань, як приміром «Kwartalnik Historyczny», продовжували виходити до самого 1939 року, принципово не міняючи ні своєї видавничої політики, ні змістового наповнення, ні ідеологічного спрямування часопису. Через значний обсяг польської історичної журнальної продукції у XIX – на початку XX ст. авторка дослідження

зосереджується на польськомовних виданнях Східної Галичини – власне культурно-історичної території лише українського етносу. І у цьому є сенс, бо об'єктивно на цих теренах виходило більше польських історичних періодичних видань, ніж українських фахових видань.

Проте східногалицький компонент польської історіографії мав важливий вплив на загальнопольську історіографію і суспільно-політичну думку. Більше того, як представник столичного, фактично, міста (головного міста Галичини Австрійської доби) для поділеної колоніальної Польщі у 1772–1918 роках Львів часто-густо задавав тон і був провідним містом історичної науки Польщі, навіть у порівнянні зі столичними Краковом та Варшавою. А оскільки це був терен етнічної України, багато місця у виданнях присвячувалося минулому українського народу (його історії, фольклору та етнографії). Тому Л. Лазурко у своїй книзі ставить мету на матеріалах східногалицьких польських історичних наукових часописів простежити, як змінювався образ України та українців від найдавніших часів до XIX ст.

Лідія Лазурко в перших розділах праці послідовно, за хронологічним принципом, описує і характеризує усі наукові, спеціально-історичні та криптоісторичні часописи. Криптоісторичними вона визначає ті журнали, для яких історична проблематика була лише однією з інших жанрів літератури, які друкувалися у журналі: красного письменства, есеїстики, краєзнавства, суспільно-політичної публіцистики. Розпочинає вона з першого наукового криптоісторичного часопису «Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich», який охоплює 1828–1869 pp. Журнал існував у різні часи під різними назвами, мінялася його рубрикаційна структура і змістовне наповнення. Це були також видання з видозміненою назвою: «Czasopismo Naukowe od Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich» (1831–1834 pp., 1841 p., редактор А. Клодзінський), «Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich» (1842–1844 pp.; 1847–1848 pp.), «Biblioteka Ossolińskich, historii, literaturze, umiejętnościom i rzeczom narodowym poświęcone. Roczet nowy» (1862–1869 pp.) Ці видання знаменували появу нової ери розвитку історичної науки, яка розпочала рух до своєї сциєнтизації та професіоналізації.

Другим етапом розгортання історико-наукової періодики, відзначає Л. Лазурко, було видання часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki», який трактувався сучасниками як засіб поширення польської культури не тільки в Галицькому краї, а й за його межами. Видання з'явилося у Львові у 1873 р. як додаток до урядової «Gazety Lwowskiej» і виходило у світ до 1919 pp. Його ідейними керівниками і авторами були дві визначні фігури польського культурного життя літератори: історик К. Ліске і літератор В. Лозинський. Цьому виданню присвячено другий підрозділ першого розділу праці.

Третій підрозділ цього розділу про криптоісторичні видання присвячений дослідженню часописів «Przegląd Poświęcony Etnografii, Historii i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» та «Ruś» – видань виразно ідеологічного спрямування, що поставали як приватна ініціатива аматорів історії Ф. Духінського та Ф. Равіти-Гавронського. Аналіз тематики на сторінках цих часописів свідчить про їх зорієнтованість на вивчення української історії як складника польського минулого.

Четвертий підрозділ цього розділу присвячено часописам Східної Галичини, які функціонували поза межами столиці, у провінції, і мали історико-краєзнавчий характер. Перший пункт цього підрозділу «Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego» стосується дослідження періодичного видання тернопільського наукового гуртка, що виник на початку 90-х рр. XIX ст. і діяв як самостійна організація під патронатом львівського Історичного товариства. А у другому пункті йдеться про «Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu», що діяв як друкований орган Товариства друзів науки в Перемишлі (1909–1918 рр.).

У другому розділі дослідження авторка торкається історії спеціально історичних видань: часопису Крайового археологічного товариства «Przegląd Archeologiczny», що було створено у середині 70-х рр. XIX ст. у Львові та часопису Геральдичного товариства «Miesięcznik Heraldyczny». А у третьому розділі торкається історії функціонування першого польського фахового часопису у галузі історії – «Kwartalnika Historycznego».

У четвертому розділі авторка вивчає формування та еволюцію традицій репрезентації на сторінках першого польського наукового часопису універсального характеру «Kwartalnik Historyczny» теоретико-методологічної й суспільно-історичної проблематики. Л. М. Лазурко наголошує на тому, що універсальність і фаховість цього часопису, високорівневність його матеріалів та критичне спрямування видання дає змогу говорити про те, що на його сторінках закарбувалися всі злети й падіння польської історіографії кінця XIX – початку XX ст.

Останній розділ книги присвячений висвітленню на сторінках польських періодичних журналів, передусім Львова, української історичної проблематики. Авторка зупиняється на ключових питаннях історіографічного характеру, а не фактографії. Вона демонструє як польські історики впроваджували в свідомість читача різноманітні суспільні міфи з минулого як українського етносу Речі Посполитої, так і висвітлює ставлення польської держави до національного питання. Дисертантка наводить багато прикладів, які демонструють, прагнення польської історичної науки допомогти польській політиці позитивно для себе, в асиміляційному ключі, вирішити національну проблему. Впадає в око багато подібних іс-

торіографічних міфів, які використовували по відношенню до українців і російська історіографія. Приміром, якщо росіяни намагалися розігрувати карту «спільного, триєдиного народу» (Погодинська теорія заселення України-Руси), то подібні речі пропонували і польські історики (К. Стадницький), які стверджували про зародження польського етносу на теренах Червенських міст, а згодом переселення його на Захід Польщі – терени Великопольської землі. Через що і «русини» сприймалися польською історіографією не як окремий народ, а частина великого польського народу. Також російська суспільна та історіософська думка стверджувала про надетнічну цивілізовану «русскую» культуру, яку творили, і якою користаються на рівних росіяни, малороси і білоруси. Подібне твердження впроваджувало у масову свідомість і деякі польські історики, які впроваджували ідею, що польська культура і мова є спільним надбанням литовців, русинів, білорусів та поляків. Особливо рельєфно це проглядається в творчості таких істориків-аматорів як Ф.Равіта-Гавронський, адже для нього наука була тлом для політичних візій сучасних польсько-українських взаємин.

До позитивних сторін дослідження Лідії Лазурко варто віднести вивчення історіографічного внеску вчених польської історичної науки, на тлі загального розвитку тодішньої польської історіографії, на всіх забраних імперіями земель: під російською, австрійською та пруською займанщинах. Авторка відзначає, що з часописами Східної Галичини співпрацювали світила польської історичної науки. У цьому контексті дослідниця вдало характеризує доробок О. Бальцера, С. Кутшеби, Ю. Шуйського, А. Брікнера, А. Смоленського, М. Бобжинського, Т. Корзона, О. Галецького, Л. Кубалі, А. Яблоновського, Л. Фінкля та ін.

Лідія Лазурко відзначила у праці, що окрім позитивістичного характеру досліджень, автори польськомовних часописів багато уваги приділяли суспільній публіцистиці на історичну тематику, культурології та історіософії. У цьому контексті значну увагу вона присвятила Францішеку Духінському, публіцисту пов'язаному з Україною і Києвом, людині яка, як вважав Іван Лисяк-Рудницький, справила помітний вплив на українську історіософську думку. І дійсно теорія про туранське походження росіян була підхоплена багатьма українськими істориками і публіцистами, які відповідали на євразійську теорію М.Данилевського, що творив у часах Ф.Духінського.

Для української історіографії великий інтерес представляє розділ книги Л. Лазурко «Уявлення про Україну та українців на шпальтах польської східногалицької історичної періодики». Авторка багато уваги приділила різним концептуальним полемікам між польськими і українськими та російськими істориками.

Авторка структурно розташувала матеріал польсько-українських дискусій згідно з чотирма головнішими періодами української історії: князів-

ська доба України-Руси, литовсько-польська доба, козацька епоха ХУП-ХУІІІ ст. та історія України Нової доби ХІХ ст. Це полегшує сприйняття тексту та дає можливість відповідним чином систематизувати історіографічну проблематику.

Окреме місце Л. Лазурко приділила боротьбі польської історіографії досліджуваного періоду з новою термінологією української історіографії, зокрема, введення терміну «Україна» й «українці». Польські дослідники, наприклад такі визначні авторитети історичної науки як О. Яблоновський, заперечували правомірність такого терміну, запровадженого в українську історіографію М. Грушевським. Більшість польських істориків принципово трималися традиційної назви «Русь», бо це давало можливість розглядати цю «Русь» складовою польської політичної нації та польського тисячолітнього історичного процесу на східноєвропейських теренах. А новий термін «Україна», «український» означало утворення нового порядку, нової політичної назви, яка власне для того і вводилася, щоб розвести поляків і українців по різних національних «квартирах». Якщо навіть польські професійні історики виступали противниками вживання «український» в історичній перспективі, то ще різкіше невдоволення висловили з цього приводу такі політичні публіцисти як Ф. Равіта-Гавронський.

Щоправда у дослідженні є й моменти, що викликають запитання чи зауваження. В книзі Л. Лазурко переважають, все ж, описові моменти. Відтак не зашкодило б звернути увагу на порівняльний аспект між суспільно-політичними завданнями, що стояли перед польською нацією та історіографічними концепціями ХІХ – початку ХХ ст. У цей час історіографія виконувала функцію формулятора суспільних концепцій, що впливали з історичної інтерпретації минулого. Такий підхід би дав можливість більш опукло уявити сутність історіософських дискусій, особливо, між польською і українською історіографіями. Проте це не применшує значення дослідження Лідії Лазурко, яке має також і такі значні дослідницькі перспективи, як, наприклад, наукові реляції вчених, зосереджених довкола польських і українських видань.

Книга Л. Лазурко має велике значення в українській історіографії, бо вона розширює проблематику української історіографії, виводить її за межі національних кордонів. Наша наукова історіографія не може похвалитися великою кількістю якісних робіт з поля всесвітньої історії, і зокрема тих, що стосуються історіографії польської. Більше того узагальнюючі праці Л. Лазурко про журнал «Kwartalnik Historyczny» були одними з перших і для польської історіографії. А це сприяє взаєморозумінню між польськими і українськими істориками.